

TARPTAUTINIS BESTSELERIS

Laimingiausias žmogus Žemėje

Aušvičą išgyvenusio
šimtamečio atsiminimai

Eddie Jaku

baltos lankos

Eddie Jaku

Laimingiausias žmogus Žemėje

Iš anglų kalbos vertė Kristina Aurylaitė

baltos lankos

Mano brangus naujasis drauge.

Nugyvenau jau ištisą šimtmetį ir žinau, ką reiškia žvelgti blogiui į akis. Esu matęs, kokie baisūs dalykai slypi žmoguje, patyręs mirties stovyklų siaubus, nacių pastangas sunaikinti mane, mano gyvenimą ir visų mano tautos žmonių gyvenimus.

Bet dabar manau, kad esu laimingiausias žmogus šioje Žemėje.

Per visus tuos metus išmokau štai ko: gyvenimas bus gražus, jei pasistengsi, kad toks būtų.

Papasakosiu tau savo istoriją. Joje daug liūdesio, baisyos tamsos ir sielvarto. Bet galiausiai tai laiminga istorija, kadangi laimė yra tai, ką galim pasirinkt. Viskas priklauso nuo tavęs paties.

Papasakosiu kaip.

Gimiau 1920 m. Leipcigo mieste Rytų Vokietijoje. Mano vardas buvo Abrahamas Salomonas Jakubowiczius, bet draugai mane vadino Adi, taip trumpiau. Angliškai tariama „Eddie“. Tad prašau – vadink mane Eddie, mano drauge.

Buvome didelė mylinti šeima. Mano tėvas Isidore'ius turėjo keturis brolius ir tris seseris, o mama Lina buvo viena iš trylikos vaikų. Įsivaizduoji, kokia stipri buvo mano močiutė, užauginusi šitiek vaikų! Pirmojo pasaulinio karo metais ji neteko sūnaus – žydo, kuris paaukojo gyvybę Vokietijai, ir vyro – mano senelio, kariuomenės kapeliono, jis taip ir negrįžo iš karo.

Mano tėvas buvo išdidus Vokietijos pilietis – imigrantas iš Lenkijos, apsistojęs ir įsikūręs Vokietijoje. Iš Lenkijos išvyko padirbėjęs pameistriu ir rašomųjų mašinėlių gamintojo „Remington“ fabrike pasimokęs tiksliosios mechanikos inžinerijos. Kadangi gerai kalbėjo vokiškai, įsidarbino vokiečių pirklių laive ir nusigavo iki pat Amerikos.

Amerikoj jam puikiai sekėsi – vertėsi savo amatu, bet ilgėjosi šeimos, tad nusprendė keliauti į Europą jų aplankyti,

vėl vokiečių pirklių laivu, ir atvyko kaip tik tada, kai prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Kadangi keliavo su lenkišku pasu, vokiečiai jį sulaukė ir uždarė kaip nelegalą. Tačiau netrukus kažkas pastebėjo, kad jis įgudęs mechanikas, ir išsiuntė dirbti į gamyklą Leipcige, kur buvo gaminama sunkioji ginkluotė karo reikmėms. Ten jis įsimylėjo mano būsimą mamą Liną ir Vokietiją, todėl po karo liko Leipcige. Atidarė gamyklą, vedė mano mamą, ir netrukus gimiau aš. Dar po dvejų metų į pasaulį pasibeldė mano jaunėlė sesutė Johanna. Sutrumpintai vadinavome ją Henni.

Mano tėvo patriotizmas ir pasididžiavimas Vokietija buvo tvirti kaip uola. Visų pirmiausia buvom vokiečiai, antriausia – vokiečiai ir tik tada – žydai. Religija mums neatrodė baisiai svarbi, svarbiausia buvo būti garbingais savojo Leipcigo piliečiais. Laikėmės savų tradicijų, šventėm šventes, bet mūsų meilė ir atsidavimas buvo skirti Vokietijai. Didžiavausi, kad esu iš Leipcigo, kuris ištisus aštuonis šimtus metų buvo meno ir kultūros centras – turėjo vieną seniausių pasaulyje simfoninių orkestrų, buvo įkvėpimo šaltinis Johannui Sebastianui Bachui, Clarai Schumann, Felixui Mendelssohnui, rašytojams, poetams ir filosofams – Goethe'ei, Leibnizui ir Nietzsche'ei bei daugybei kitų.

Žydai ištisus amžius buvo neatskiriama Leipcigo visuomenės dalis. Nuo pat viduramžių didžiojo turgaus diena būdavo penktadienis, o ne šeštadienis, kad galėtų dalyvauti žydų pirkliai, mat šeštadieniais, per žydų šabą, mums negalima dirbti. Iškilūs žydų piliečiai ir filantropai nuo seno aktyviai

prisidėdavo prie visuotinės gerovės ir, žinoma, žydų bendruomenės gyvenimo – jų dėka buvo pastatytos kelios iš pačių gražiausių Europos sinagogų. Harmonija buvo neatsiejama gyvenimo dalis. O vaikui tas gyvenimas buvo tikrai geras. Vos penkios minutės pėsčiomis nuo mūsų namų buvo zoologijos sodas, visame pasaulyje garsėjantis savo gyvūnų kolekcija, o tenykštės liūtės nelaisvėje atvedavo daugiau liūtukų nei kur kitur pasaulyje. Įsivaizduoji, kaip įdomu mažam berniukui? Dukart per metus vykdavo prekybos mugės, į jas mane vedavo tėvas – dėl tų mugių Leipcigas buvo tapęs vienu turtingiausių Europos miestų. Dėl geografinės padėties Leipcigas virto ne tik įtakingu pirklių miestu, bet ir naujų technologijų bei idėjų sklaidos centru. Dar 1409 m. buvo įkurtas Leipcigo universitetas, antras seniausias Vokietijoje. 1650 m. būtent Leipcige pradėtas leisti pirmas pasaulyje dienraštis. Knygų, muzikos, operos miestas! Vaikystėje nuoširdžiai tikėjau, kad esu kultūringiausios ir rafinučiausios – ir, aišku, labiausiai išsilavinusios – visuomenės visame pasaulyje dalis. Kaip aš klydau!

Nors pats asmeniškai nebuvau labai religingas, sinagogoje lankėmės reguliariai. Gaminom ir valgėm košerinį maistą – dėl mamos, ji norėjo kuo labiau laikytis tradicijų, kad įsiteiktų savo mamai, mano močiutei, kuri gyveno su mumis ir buvo baisiai religinga. Kiekvieną penktadienio vakarą susirinkdavom *Shabbos* (šabo) vakarienės, kalbėdavom maldas ir valgėdavom tradicinius patiekalus, rūpestingai paruoštus močiutės. Ji gamindavo ant didžiulės malkomis kūrenamos viryklės,

kuri dar ir apšildydavo namą. Per visą pastatą buvo išvedžiota sudėtinga vamzdžių sistema, tad virtuvės šiluma nebuvo švaistoma, o dūmai saugiai rūkdavo lauk. Kai sušalę grįždavome iš lauko, susėsdavome ant pagalvėlių prie tos viryklės pasišildyti. Turėjau šuniuką, mažą taksiukę vardu Lulu, šaltais vakarais ji susirangydavo man ant kelių. Kaip aš brangi nau tuos vakarus!

Tėvas sunkiai dirbo, kad mus aprūpintų. Gyvenome patogiai, bet jis stengėsi, kad suprastume, jog gyvenimą sudaro ne vien materialūs dalykai. Kiekvieną penktadienio vakarą, prieš *Shabbos* vakarienę, mama iškepė tris ar keturis kepalus *challah* – baisiai skanios minkštutėlės apeiginės duonos, tešla jai maišoma su kiaušiniais, tokią valgydavom ypatingomis progomis. Būdamas šešerių paklausiau, kodėl kepalai tiek daug, juk mūsų šeima tik keturių asmenų, tėtis paaiškino, kad kitus kepalus nunešime į sinagogą nepritekliaus kamuojamiems žydams. Tėtis mylėjo savo šeimą ir draugus. Vis kviesdavosi gausius bičiulius namo pavakarieniauti kartu su mumis, nors mama kartą griežtai pareiškė, kad vienu metu atsivesti galima ne daugiau nei penkis žmones – daugiau prie mūsų stalo tiesiog netilpo.

– Jei tau gyvenime pasisekė, jei turi pinigų ir gražius namus, gali padėti tiems, kurie neturi, – sakydavo jis man. – Tai yra svarbiausia gyvenime. Dalintis savo sėkme.

Tėvas sakydavo, kad duoti yra daug maloniau negu imti, kad svarbiausi gyvenime dalykai – draugai, šeima, gerumas – daug brangesni už pinigus. Žmogus vertas daugiau

negu jo banko sąskaita. Tuomet maniau, kad šneka nesąmones, bet dabar, po to, ką pats patyriau, žinau, kad tėtis buvo teisus.

Bet mūsų laimingos šeimos idilę temdė debesis. Vokietijos padėtis buvo nekokia. Neseniai pralaimėjom karą, ekonomika merdėjo. Karo nugalėtojų – Sąjungininkų – vyriausybės pareikalavo didesnių reparacijų, negu Vokietija kada būtų įstengusi sumokėti, todėl 68 milijonai žmonių kentė nepriteklių. Trūko maisto ir degalų, žmonės skurdo – išdidžius vokiečius tai labai žeidė. Nors buvom gan prasigyvenusį vidurinės klasės šeimą, daugybės būtinausių daiktų gauti nebūdavo įmanoma, net ir turint pinigų. Mama ne vieną kilometrą pėsčiomis eidavo iki turgaus, kad išmainytų geresniais laikais pirktų rankinių ir drabužių į kiaušinius, pieną, sviestą ar duoną. Kai tryliktojo gimtadienio proga tėtis paklausė, ko norėčiau, paprašiau šešių kiaušinių, kepalą baltos duonos, kurios buvo sunku gauti, nes vokiečiai labiau mėgsta ruginę, ir ananaso. Neįstengiau įsivaizduoti nieko įspūdingesnio nei šeši kiaušiniai, o ananaso išvis nebuvau matęs. Ir vis tik tėtis jį gavo – nė nenutuokiu, kaip, bet toks buvo mano tėtis. Darydavo iš pirmo žvilgsnio neįmanomus dalykus vien tam, kad nusišypsočiau. Taip apsidžiaugiau, kad visus šešis kiaušinius ir ananasą sušveičiau vienu prisėdimu. Dar niekuomet nebuvau valgęs tiek sotaus maisto. Mama įspėjo, kad neryčiau kaip laukinis, bet ar aš paklausiau? Ne!

Infliacija buvo siaubinga, buvo neįmanoma prisipirkti negندانčio maisto atsargų ar planuoti ateitį. Tėvas grįždavo

iš darbo su lagaminu, pilnu grynųjų, o rytą jie jau būdavo beverčiai. Siūsdavo mane į parduotuvę sakydamas:

– Pirk, ką tik galėsi! Jei bus šeši kepalai duonos, imk visus! Rytoj neturėsime nieko!

Gyventi buvo sunku net ir gan sėkmingiems žmonėms, tad vokiečiai jautėsi pažeminti ir pyko. Žmonės grimzdo į nevilgtį ir buvo linkę griebtis bet kokio šiaudo. Nacių partija ir Hitleris žadėjo vokiečiams sprendimą. O įteikė priešą.

1933-iaisiais atėjęs į valdžią, Hitleris atsinešė antisemitizmo bangą. Tai buvo mano tryliktieji gyvenimo metai, pagal mūsų tradicijas manęs laukė *Bar Mitzvah*, senovinė religinė ceremonija, per kurią švenčiamas žengimas į suaugusiųjų gyvenimą. Po *Bar Mitzvah* – ši frazė reiškia „priedermės sūnus“ – paprastai rengiamos vaišės, valgomas gardus maistas, šokama. Kitu metu ji būtų buvusi surengta didžiojoje Leipcigo sinagogoje, bet, į valdžią atėjus naciams, tai nebebuvo leidžiama. Taigi mano *Bar Mitzvah* vyko nedidukėje sinagogoje už trijų šimtų metrų nuo namų. Mūsų *shul* (kitas sinagogos pavadinimas, pažodžiui – „knygų namas“) rabinas buvo labai protingas vyras. Butą po sinagoga jis nuomojo vienam vokiečiui, kurio sūnus tarnavo SS. Kai prasidėjo antisemitiniai išpuoliai, to vokiečio sūnus pasirūpindavo, kad sargai saugotų tėvo butą, tad ir *shul* viršum jo. Norint sunaikinti *shul*, jiems būtų tekę nusiaubti ir to žmogaus namus.

Atlikom religinę ceremoniją, degė žvakės, buvo kalbamos maldos už mano šeimą ir tuos, kurie jau mirė. Po ceremonijos

pagal žydišką tradiciją jau buvau laikomas vyru, atsakingu už savo veiksmus. Pradėjau galvoti apie ateitį.

Ankstyvoje vaikystėje norėjau būti gydytoju, bet nebuvau tam pakankamai gabus. Vokietijoje buvo centrų, į kuriuos siųsdavo mokinius, kad įvairiausiai atminties ir rankų miklumo testais nustatytų jų gabumus. Pagal tuos testus buvo nuspręsta, kad manieji talentai susiję su matematika, o kadangi turiu dar ir puikų regėjimą bei akių ir rankų koordinaciją, galėčiau tapti puikiu inžinieriumi, tad būtent tai ir nusprendžiau studijuoti.

Lankiau labai gerą mokyklą, įsikūrusią gražiame pastate, 32-ąją *Volkschule* – pagrindinę mokyklą. Ji buvo už kilometro nuo namų, nueiti užtrukdavau apie penkiolika minučių. Išskyrus žiemą! Leipcige labai šalta, upė ne vieną mėnesį būdavo visiškai užšalusi. Iki mokyklos ledu nučiuoždavau per penkias minutes.

1933-iaisiais pagrindinę mokyklą baigiau ir pradėjau lankyti Leibnizo gimnaziją. Jeigu istorija būtų pasukusi kita linkme, būčiau ten mokėsis iki aštuoniolikos, bet tam nebuvo lemta įvykti.

Vieną dieną atėjęs į gimnaziją buvau informuotas, kad daugiau jos lankyti negalėsiu, – mane išmetė už tai, kad aš žydas. Tėvas nepanoro su tuo taikstytis. Jis buvo užsispyręs žmogus, Leipcige turėjo įtakingų ryšių ir netrukus sumanė naują planą.

– Nesijaudink, – pasakė. – Mokslus tu tęsi. Aš viską su tvarkysiu.

Buvo parengti netikri dokumentai ir, padedant šeimos draugui, buvau įrašytas į „Jeter und Shearer“ mechanikos inžinerijos kolegiją Tutlingene, toli į pietus nuo Leipcigo. Tais laikais tai buvo inžinerinių technologijų epicentras, tiekiantis pasauliui tiksliausius mechaninius įrenginius. Jie gamino visokiausias neįtikėtinas mašinas, sudėtingus medicininius instrumentus ir pramoninius įrenginius. Prisimenu, ten pirmąkart išvydau automatinę liniją – ant vieno galo padėtas viščiukas kitame gale atsirasdavo jau nupeštas, nuplautas ir supakuotas. Tai buvo neįtikėtina! Ir dabar aš mokysiuos, kaip gaminti tokius aparatus, – pats geriausias įmanomas inžinerinis išsilavinimas pasaulyje. Kad ten pakliūčiau, reikėjo išlaikyti galybę egzaminų, taip nervinausi, jog teko šluostytis prakaitą nuo kaktos, kad neužtikštų ant popieriaus ir nesugadintų atsakymų. Labai bijojau nuvilti tėtį.

Į kolegiją mane priėmė netikru vardu – Walterio Schleifo, vokiečių našlaičio, kuriam nereikėjo baimintis Hitlerio paskyrimo Vokietijos kancleriu pasekmių. Walteris Schleifas buvo tikro vokiečių berniuko vardas, bet tas berniukas buvo pradingęs. Labiausiai tikėtina, kad, įsigalint naciams, jo šeima patyliukais pasitraukė iš Vokietijos. Tėvas gavo to Walterio tapatybės korteles ir sumaniai patvarkė, kad atrodytų kaip tikros. Tais laikais į vokiškus dokumentus po popieriumi klijuodavo nedidukes nuotraukas, kurias pamatyti būdavo galima tik apšvietus specialia infraraudonąja šviesa. Klastotė turėjo būti labai kokybiška, bet tėvas, ilgai dirbęs su

rašomosiomis mašinėlėmis, turėjo tinkamų įrankių ir puikiai nutuokė, ką daryti.

Su naujaisiais dokumentais galėjau pradėti naują gyvenimą ir mokytis mechanikos inžinerijos. Mokykla buvo toli – devynios valandos traukiniu iki Leipcigo. Nuo šiol man pačiam reikės savimi pasirūpinti – maistu, drabužiais, mokslais – ir jokiais būdais neišduoti paslapties. Dienomis lankysiu mokyklą, o nakvosiu našlaičių namuose – bendrabutyje su daug vyresniais berniukais. Mainais už pameistrio darbą gavau nedidelę stipendiją, kurią skyriau drabužiams ir kitoms būtinoms išlaidoms.

Gyvenimas Walterio Schleifo vardu buvo be galo vienišas. Niekam negalėjau atskleisti paslapties ir pasakyti, kas iš tiesų esu, – išaiškėjus žydiškai tapatybei, būčiau atsidūręs pavojuje. Ypač atsargiam tekdavo būti tualetuose ir duše, nes jei koks berniukas būtų pastebėjęs, kad aš apipjaustytas, man būtų buvęs galas.

Su namais ryšys beveik nutrūko. Rašyti laiškus buvo ne-saugu, o norint paskambinti tekdavo traukti į universalinės parduotuvės rūšį, eiti pačiu ilgiausiu keliu vis pasukant į šoną, kad įsitikinčiau, ar niekas neseka. Tomis retomis progomis, kai pavykdavo pasikalbėti su namiškiais, man plyšdavo širdis. Net nežinau, kaip paaiškinti, kokį skausmą jaučia berniukas, staiga atsidūręs taip toli nuo namų, kai tai – vienintelė galimybė gauti išsilavinimą ir užsitikrinti ateitį, kurią man linkėjo tėvas. Bet, kad ir kaip buvo sunku gyventi toli nuo šeimos, juos nuvilti būtų buvę dar blogiau.

Pasiguosdavau tėčiui, koks aš vienišas, o jis tik paragindavo mane neišskysti.

– Eddie, žinau, kad sunku, bet vieną dieną tu man padėkosi, – sakydavo jis.

Vėliau sužinojau, kad nors kalbėdavo griežtai, vos padėjęs ragelį prapliupdavo verkti kaip kūdikis. Su manim elgdavosi drąsiai, kad man padėtų būti drąšiam.

Ir buvo teisus. Jei ne tai, ko išmokau mokykloje, niekaip nebūčiau išgyvenęs visko, kas manęs laukė.

Praėjo penkeri metai. Penkeri atkaklaus darbo ir vienatvės metai.

Nesu tikras, ar moku paaiškinti, ką reiškia nuo trylikos su puse iki aštuoniolikos metų apsimetinėti kažkuo kitu. Siaubinga našta taip ilgai saugoti tokią paslaptį. Nebuvo nė akimirkos, kad nesiilgėčiau šeimos ir namų, bet supratau, kokie svarbūs yra mokslai, ir nepasidaviau. Buvo nepakeliama šitiek laiko ilgėtis šeimos, bet toje mokykloje gautos žinios ir įgūdžiai man labai pravertė.

Paskutiniaisiais pameistrystės metais dirbau kompanijoje, gaminančioje baisiais tiksliais rentgeno spindulių aparatus. Vien teorinių ir techninių žinių nepakako, teko pademonstruoti, kad galiu sunkiai dirbti ir esu gabus naujajai profesijai. Dirbdavau visą dieną, o mokyklą lankydavau vakarais. Trečiądieniai būdavo vienintelė diena, kai nedirbdavau ir galėdavau visiškai atsiduoti mokslams.

Nors ir slėgė vienatvė, mokslai man patiko. Meistrai, iš kurių mokiausi, buvo vieni didžiausių pasaulio protų, galėdavo čiupti įrankius ir sumeistrauti, regis, bet ką: nuo smulkiusių aparatiukų iki milžiniškų aparatų – ir tokių, kokių dar niekas nebuvo regėjęs. Man visa tai atrodė tikras stebuklas. Vokietija žengė priešaky technologinės ir pramoninės revoliucijos, žadančios pagerinti milijonų žmonių gyvenimo kokybę, o aš buvau pačiame tos revoliucijos smaigalyje.

1938-aisiais, iškart po aštuonioliktojo gimtadienio, išlankiau baigiamuosius egzaminus, buvau išrinktas savo kolegijos metų pameistriui ir pakviestas jungtis į profesinę sąjungą. To meto Vokietijoje profesinės sąjungos buvo ne tokios kaip šiais laikais. Į jas susibūrę žmonės neužsiėmė derybomis dėl darbo sąlygų ir nesuko galvos, kiek uždirbdavai, jiems rūpėjo, ką sugebi atlikti praktiškai. Tais laikais į profesines sąjungas kviesdavo tik profesionalus, tikrus profesijos asus. Ten rinkdavosi aštriausi savos srities protai ir dalindavosi idėjomis, kad mokslas ir pramonė žengtų pirmyn. Profesinėje sąjungoje tokie dalykai kaip klasė ar pažiūros neturėjo jokios reikšmės – svarbiausia darbas. Buvo didžiulė garbė, kad mane, jauną vaikinuoką, priėmė į tokią garbingą organizaciją.

Per ceremoniją buvau pakviestas atsistoti prieš susirinkusiuosius ir priimti pagiriamąjį raštą, kurį įteikė vyriausiasis Tiksliosios mechanikos inžinerijos skyriaus meistras. Jis vilkėjo tradicinį mėlyną apsiaustą su įmantria nėrinių apykakle.

– Šiandien priimame pameistrį Walterį Schleifą į vieną garsiausių profesinių sąjungų Vokietijoje, – pranešė Meistras.

Apsipyliau ašaromis.

Meistras papurtė mane už pečių.

– Kas tau? Tai viena gražiausių tavo gyvenimo dienų! Turėtum didžiulis!

Bet aš neįstengiau susitvardyti. Buvo be galo liūdna, kad manęs nemato tėvai. Baisiai norėjau, kad jie pamatytų, kiek man pavyko pasiekti. Taip pat norėjau, kad Meistras suprastų – aš nesu vargšas našlaitis Walteris Schleifas. Aš – Eddie Jaku, turiu mylinčią šeimą ir man be galo skaudu būti taip toli nuo jų.

Labai branginu viską, ko išmokau per tuos penkerius metus, bet iki gyvenimo galo gailėsiuos laiko, praleisto toli nuo šeimos. Tėvas tikrai buvo teisus sakydamas, kad žmogaus gyvenimas vertas daugiau nei banko sąskaita. Šiame pasaulyje yra daugybė dalykų, kurių nenupirtum už jokių pinigų, o kai kurie jų tiesiog neįkainojami. Pirmiausia – šeima, antriausia – šeima ir galiausiai – šeima.